

ARREDOR D'O DIVINO SAINETE

Xosé Luís Méndez Ferrín
Instituto Santa Irene (Vigo)

Miñas donas e meus señores, é un honor para min poderlles falar un chisco de *ODS* (*O divino sainete*), parolada que quixera adicar á memoria de tres currosaos que significaron moito na miña vida: Venancio Méndez Feijóo, Luís Soto Fernández e Celso Emilio Ferreiro Míguez; os dous primeiros de Vilanova dos Infantes, o último de Celanova.

De todos os escritores galegos do século XIX é Curros Enríquez o que me resulta máis próximo. Tiven acceso desde moi neno aos seus poemas, incluíndo *ODS*, de lectura daquela moi pouco recomendada; ónlle recitar fragmentos a moitas persoas maiores da miña familia e amigas e pasei longas tempadas da miña infancia en Vilanova dos Infantes, onde escoitaba, con frecuencia, contos referidos a Curros, nos cales o personaxe se convertía en lenda que non sempre, funo vendo, se correspondía co poeta máis ou menos real dos biógrafos, mesmo que algúns destes teñan gastado moita imaxinación nas súas obras. Con certeza, coñecín xentes que coñeceran a Curros persoalmente.

Na miña memoria, de xeito privilexiado, está viva unha de tales tradicións orais, de cuxa veracidade vostedes xulgarán, posto que llela vou referir.

Manuel Curros, adolescente, baixaba moito de Celanova a Vilanova pola vella calzada da Pedra da Moa. Adoitaba visitar as quintas feiras unha meniña chamada Manuela Salgado, coa que moceaba na horta da casa. Este namoro era ben coñecido polos pais da rapariga, que o consentían. Manuel, que era de casa rica, gastaba un *carrique* ou *carrik*, gabán con esclavina daquela moi de moda en Londres, e adoitaba esvestirse da prenda, que penduraba da galla dunha mazaira, para estar coa Manuela. Nunha ocasión, o irmán pequeno desta, Isaciño, meteu a man nun dos petos e rouboulle dous reais.

Parece que Curros nunca se queixou e aínda lle escribiu á súa namorada esta cántiga que, de ser da súa autoría, resultaría o primeiro poema coñecido do noso autor:

Pombiña que vas voando
 pola cima do tellado,
 lévalle esta carta eixiña
 á Manuela de Salgado.

O que voou foi Curros, deixando estas terras, e Manuela Salgado casou e, entre outros fillos, tivo a dona Sara Fernández Salgado, mestra nacional e nai de Luís Soto. En canto ao pillabán do irmanciño, este converteuse en don Isaac Fernández Salgado, famoso eclesiástico que desempeñou moitos anos a función de párroco da Trindade de Ourense. Dado que este nunca lle restituíra a Curros os dous reais, todos os anos pregaba na misa do 15 de setembro, festa do Cristal e aniversario do nacemento de Curros, pola salvación do poeta. Tal día coma hoxe.

Algo debe de haber de certo nesta historia. Manuela Salgado vivía nunha casa de Vilanova situada en Porto de Outeiro, lugar minúsculo e microtopónimo hoxe case esquecido polos veciños. Nembargantes, Curros, adulto, introdúceo en *A Virxe do Cristal*, sen vir, desde logo, moito a conto:

- Ónde vas, Xan de Ventrases?
- Vou cara Porto de Outeiro.

Podíalles contar algúns contos máis dos que en tempos pasados e referidos a Curros oín nas lareiras, nas barberías e nas tabernas de Vilanova e de Celanova. Pero vin aquí para dicir catro cousas sobre *ODS*.

Certamente *ODS* tivo mala fortuna e foi recibido de xeito desprezativo por numerosos críticos literarios, e non só por aquel meu parente ultramontano, Valentín de Nóvoa, carlistón coriáceo, senón tamén por outros de fasquía liberal aparente, algún dos cales, noutro punto deste mesmo Congreso, serán chamados a cabido por Anxo Angueira. Non é de estrañar este feito, dado que *ODS* é a obra poética de Curros máis deliberadamente doutrinaria. O que nos leva a pensar que, salvas as inmensas distancias, tamén lle aconteceu o mesmo a *De rerum natura*.

Si, por expor as teses materialistas de Epicuro e por combater a relixión, Tito Lucrecio Caro nunca foi autor moi traballado nos bacharelatos en que o latín era de obrigado curso e o libro de Curros que nos ocupa viuse rebaixado na doutrina común histórico-literaria de Galicia á condición de obra menor. O cal conduce a unha reflexión fundamental que parte da pregunta: ¿pode o Poema ser portador ou transmisor de ideoloxía?

Xeralmente, se se trata de ideoloxía mística e relixiosa que transmiten os poemas de Juan de la Cruz a resposta é si, pero non é tan unánime a aquiescencia se do que se trata é dos poemas contaminados con ideoloxemas políticos que só unha fracción de lectores comparten. Ninguén se atreve con Lucrecio, ¡madría leva!; pero son moitos os historiadores da literatura, os poetas contemporáneos, os lectores escolleitos de Curros dispostos a dicir en voz baixa ou en voz alta que *ODS* e Curros no seu conxunto son un poema e un poeta menores, por ventura por achárense entrefebados de ideas políticas. Certo, no poema cabe todo, pois que é linguaxe e non hai lingua sen nocións, sen ideas, sen significados. A condición única para que un poema con ideoloxía explícita (implícita teñen ata mesmo os poemas que parecen destinados só ao gozo sensorial) sexa bo é que sexa un bo poema.

De rerum natura e *ODS* sono. Ora ben, o primeiro, no que se formula a crítica radical á relixión e se expón a doutrina atomista materialista, esixía o estilo elevado, a dicción preciosa, a elegancia soberbia, a perfección xestual. O segundo limítase á crítica política a determinada forma de relixión, á defensa protonacionalista da nosa literatura e á censura da reacción política, o que lle reclamou a Curros a forma de sátira. E toda sátira esixe un satirizado, boa parte dos lectores de *ODS* sono, e reclama unha reacción do inimigo, se a sátira é eficaz. Isto explica que Curros sexa visto con mal ollo por numerosos receptores, de onte e de hoxano. A sátira, que é lírica, que expresa a inimidade dun eu lírico, que amosa o odio, nunca gozou de moito respecto polos autores de poéticas, polos preceptistas, polos teóricos da literatura. Sempre se considerou que a lírica do amor, da dor íntima, da paisaxe, dos

estados de falencia sentimental, digamos aquí Saudade, mesmo da mística e do patetismo en xeral, era máis elevada, axioloxicamente relevante e valiosa en suma que a lírica da violencia sentimental contra persoas, ideas, cidades ou políticas contrarias¹. Isto xogou tamén en contra de Curros: se este tendese ao sublime, coma Victor Hugo, non sería desprezado, mais tamén non sería visitado co fervor con que hoxe o facemos. Hugo está máis ben morto e como momificado e Curros segue a alporizarnos os pulsos.

Todo poema é histórico (vaia obviedade) pero, ás veces, a historia contemporánea do autor e dos seus lectores primitivos faise evidente, como é o caso de *ODS*. Daquela o poema corre un perigo real: que, transcorrida a época da súa concepción e primeira recepción, envelleza, periclita, caduque. Tal tipo de poema só pode salvarse pola súa calidade, autenticidade, valor poético: é, naturalmente, o caso de *ODS*. O autor de *ODS* e o eu poético, o narrador, o que conta e fala do seu tempo histórico, dos seus amigos e amigas e das súas inimigas e inimigos, confúndense. Por elección enunciativa, Curros home real e Curros figura retórica que canta e relata son a mesma cousa, queren ser a mesma cousa. Velaquí que podemos dicir que *ODS* é un poema, entre outras propiedades, realista. Eu sosteño, fronte a unha opinión moi estendida, que a poesía pode ser realista, que mesmo a gran poesía, alén de doutrinaria, alén de ideolóxica, pode ser tamén realista, e *ODS*, como Rosalía, é unha demostración contundente do que predico.

Curros, que non era un finxidor (ningún poeta merecente de tal nome o foi nunca), tivo vontade de que o seu eu histórico, socio-político e persoal coincidise exactamente co eu poético que fala en *ODS*. Daquela, fáisenos imprescindíbel entrarmos no seu tempo e no lugar que Curros ocupou no seu tempo.

Tiña Curros tres aniños cando, en 1854, o seu pai colleu as armas e se uniu ao alzamento revolucionario que daría paso ao chamado Bienio Progresista. Sabemos, desde as últimas investiga-

1. No caso da *Divina Comedia* a sátira tolérase sempre que vai incorporada a un programa teolóxico e a un discurso narrativo de natureza excelsa, formulación alegórica e referencia platónica.

cións de Xosé Benito Reza, que José María de Curros nin era reaccionario nin era carlista, como reiteradamente se viña dicindo, senón un home de progreso, e, por moito que non se levase ben co ilustre fillo, as ideas del tiveron por forza que influír na configuración ideolóxica deste, así como o clima político que se respiraba en Celanova nos días da primeira infancia do poeta.

Aproveitamos para dicir que o movemento revolucionario de 1854, que Marx e Engels analizan nas crónicas recollidas no libro titulado *Revolución en España*, onde se cita á Coruña e a Galicia, debeu de ter unha especial importancia no noso país xa que culmina, no intre da reacción o'donnellista, co episodio do Banquete de Conxo. Como se desprende da lectura da prensa da época e de *Los precursores* de Murguía, aquela xeración nada nos anos trinta do século XIX e que asistira na nenez aos acontecementos de 1846, centrou os seus entusiasmos no alzamento do 54. Pois ben, Rosalía, Pondal, Murguía, Víctor López Seoane, Eduardo e Alexandre Chao, e outros, forman parte desa xeración que é a dos mestres de Curros Enríquez. Se no político eles son demócratas (desde o 54 xa se diferencia entre liberais e demócratas), logo republicanos, no cultural e no plano galego propenden á rehabilitación da nosa lingua e da nosa nacionalidade con intensidades variabeis e son os fundadores da idea de Galicia como nación. Polo tanto, e desde as súas orixes, o nacionalismo galego foi sempre progresista e de esquerdas.

Así, Curros viviu o réxime da Restauración desde a oposición ao sistema e escribiu radicalmente en contra, existencialmente en desacordo e de forma aberta desde a disidencia ideolóxica e política. Moitos escritores, durante a Restauración, pensaban que era unha falla de educación e un atraso a escrita con contidos de crítica, e pensaban que a monarquía afonsina, con Cánovas e Sagasta a se alternaren, era o triunfo do liberalismo e o mellor dos sistemas posibeis. Entre estes escritores do sistema atopábase, naturalmente, Emilia Pardo Bazán².

2. Case todo o mundo cita a Pardo Bazán aseñorándoa como *Doña* Emilia e a Rosalía de xeito familiar. Eu non farei así.

A católica Emilia advertía na súa crítica –máis política que literaria– a *Aires da miña terra* que a lectura desta obra “ha sido prohibida por el Reverendo Obispo de Orense a sus diocesanos”. Unha vez descargada a súa conciencia co aviso, a condesa pontificia decide pontificar na súa *Revista de Galicia*. Para ela, enxeñosa, en *Aires da miña terra* habería dous libros: un bo, plausíbel e algo *pompier*, onde están as “auras frescas, sanas, balsámicas, impregnadas de manzanillas y romeros que aroman las lindes de *nuestros campos*”³, e outro libro, no que se detectan “las emanaciones enfermizas, calenturientas, no saturadas siquiera del olor industrial del carbón de piedra, sino de un tufo más fétido y asfixiante todavía”. Pardo Bazán combate este segundo Curros, autor ao que ela lle inventa como unha dobre personalidade. A segunda é aborrecíbel para ela: “la de un demócrata *impresionado* y entusiasta como ya van quedando pocos, *tout d'une pièce* y que dice en verso lo que en prosa temería proclamar por miedo a la sonrisilla escéptica que el desengañado último tercio del siglo XIX va adoptando como medio –tal vez el más eficaz– de combatir utopías que, al tomar cuerpo realizándose, a nadie espantarán tanto como a sus padres y patrocinadores”. Xa vostedes saben que unha pantasma percorría Europa.

Non parece Pardo Bazán falar na Restauración senón no seo da súa segunda edición, a modo de farsa, que é o clima político e intelectual do actual réxime da Reforma Política ou II Restauración Borbónica. Xa non as reivindicacións nin a política radical poden ter lugar porque o imperio de Cánovas/Suárez, ou Sagasta/Felipe, ou a fosilización Fraga Iribarne, impón unha razón consensuada que atafega a liberdade de expresión. Pardo Bazán négalle o dereito á libre expresión e incentiva o Curros máis lírico ou aínda trivial. A poesía dotada de atributos políticos é delicto. Emilia Pardo Bazán recoñécelle a Curros talento, mais aconséllalle que se afaste da política. Pola miña banda eu recoñezo a malicia. Coidado coas utopías políticas, que sempre resultan xeradoras de

3. A cursiva do posesivo é nosa. As condesas propenden a pensar que todos os campos lles pertencen.

horror cando se poñen en práctica. O reaccionarismo da Pardo Bazán é tan intenso, tan radical, tan vivenciado, que aínda marabílla o feito de que haxa xentes dispostas a considerala unha muller aberta ao progreso, ás liberdades, e innovadora de calquera cousa que sexa no seu tempo.

Pero Pardo Bazán non interveu só sobre Curros, senón sobre Pondal tamén, do que gustaba, ou sobre Rosalía. Ela estaba chamada a definir como e de que modo debe ser a literatura galega e ese modo represéntaselle de forma dialectal ou adxectiva, cousa que todos os lectores e redactores de *El País* e Camilo José Cela pensan tamén agora. A literatura “rexional” é un accidente, unha declinación da española, ao modo do peculiarismo extremeño de Gabriel y Galán. Logo deberá expresar só o primitivo, o inocente, o limpo, o aromático, o agradábel. Neste senso, se ela ben acepta a grandeza de Pondal, se cadra por entendela a medias ou por confundila con pobreza e orixinalismo primitivo, Pardo Bazán detesta os elementos fundamentais da gran Rosalía. Desta non tolera a súa dimensión radical, institutiva, non pintoresca. Co cadáver de Rosalía aínda quente tivo o mal gusto de lle facer unha honra fúnebre na que, contumaz, reincidía en aceptar só unha parte da De Castro, como só aceptaba unha parte do Curros. No fondo, a lección de Pardo Bazán é esta: non hai alta literatura galega e en galego non se pode sentir profundamente, innovar formal e universalmente do mesmo modo que non poden ser introducidos, tendo o noso idioma como vehículo, elementos ideolóxicos de signo democrático. O galego é unha fala provincial e unha literatura galega non consagrada á pintoresca descrición da peculiaridade superficial propia é impertinente. Non existe unha literatura nacional galega, pensa Pardo Bazán, como pensan algúns dos modernos analistas da nosa cultura.

Pardo Bazán é árbitra e portavoz do réxime da Restauración. Este quería unha Galicia domesticada polos Gasset, Bugallal, Riestra, Montero Ríos (a esquerda do sistema, respectado por Curros), que renunciase á alianza constitutiva de democracia e protonacionalismo (digamos Murguía e os Chao) e integrase no

réxime alternante e caciquil unhas letras galegas desprovistas de utopía, dinamismo revolucionario e capacidade de seren autónomas e nacional-populares. Curros Enríquez responde en *ODS*. Porque *ODS* é, entre outras cousas, unha defensa en regra da literatura galega como literatura nacional. Aí está o canon: Pondal, Rosalía, Añón, Vicetto, Murguía, el mesmo en función polémica. Mesmo os “segundóns apolíticos” como Lamas Carvajal. Os frustrados: Elices. Os novos como promesa de futuro. Non falta nin Xan da Coba; pero non figura Brañas.

Moitas veces tense presentado Curros como un poeta escasamente nacionalista no que predominan as punxencias revolucionarias universalistas ou cousa así. Pero non: *ODS*, entre outras cousas que poidamos tratar aquí, aínda que esteamos reprimidos polo tempo para o facer, é, insistimos, unha defensa do sistema literario galego, ou da literatura nacional, ou do que Figueroa e Bourdieu chaman *campo nacional*, fronte aos que negan iso, dos cales é cabezaleira Emilia Pardo Bazán.

O campo nacional galego aparece en *ODS* atacado desde dúas posicións: a que, encabezada pola literata consabida, Pardo Bazán, viaxa no vagón da envexa, e a dos cregos que o fan no da gula e se dedican a devorar os corpos de Murguía, dos escritores galegos e do mesmo Curros. Isto último, a carraxe dos cregos contra Murguía, que é o núcleo ideolóxico do protonacionalismo na súa esencia, significa que, en *ODS*, a Igrexa católica aparece como inimiga do sistema literario e do campo nacional galego: nada máis verdade onte e hoxe. O que resulta estraño é que foran Catherine Davis (1979) e, na súa estela, R. A. Cardwell e John C. Wilcox, estudiosos estranxeiros, os que insistiran en que a Igrexa católica e a oligarquía e o sistema burgués da Restauración odiaban politicamente a Rosalía e á literatura galega e que Pardo Bazán encabezaba esa campaña arrastrando a Valera e Menéndez Pelayo contra o protonacionalismo por progresista. Logo algúns en Galicia pisaron no angazo e decatáronse.

A dereita, en Galicia, o carlismo, o constitucionalismo da Restauración, antes o moderantismo, eran contrarios ao naciona-

lismo. Eu como suxeito literario e político veño do 1854, do 1868, da I República, da oposición ao sistema da Restauración. Veño de xeito tan directo que un avó do meu mestre Otero Pedrayo era coronel esparterista, e outro avogado activo na desamortización de Madoz; seu pai (de Otero Pedrayo), deputado (e determinados historiadores dálle con que Otero Pedrayo era fidalgo e conservador), encabezou o movemento ourensán de apoio a Curros en ocasión do seu inicuo procesamento e escorrentou, cun discurso incendiario, ao bispo de Ourense e ás forzas vivas da capital, que fuxiron espantadas con motivo da chegada á Ponte-Canedo da primeira locomotora. Os devanceiros protonacionalistas foron sempre tropa revolucionaria, así Deus me axude. Nós camiñamos sempre na *voye royal* da liberdade e da igualdade, por iso estamos orgullosos de sermos nacionalistas galegos hoxe que a caza de bruxas e bruxos nacionalistas é deporte obrigado.

En *ODS* a cregaxe devora e rilla ósos de Murguía, do propio Curros, de todos. O cal é derivado dun feito que nada ten que ver coa fe, coa relixión ou co ateísmo, cuestións que foron moi discutidas a propósito de Curros e, moi especialmente, de *ODS*. A nós non debería interesarnos, como lectores, o feito de que Curros fose ou deixase de ser crente.

Pola súa biografía sábese que estaba fóra da Igrexa católica e que pertenceu aos pedreiros-libres ou á masonería. Neste Congreso, Patrocinio Ríos Sánchez demostrará que Curros estivo relacionado coa Igrexa baptista en Madrid. Máis nada.

Curros, certamente, non estaba enfrontado co clero e coa Igrexa católica por razóns de fe ou de espiritualidade. Estábao por razóns económicas e políticas, como o estivo o mellor de Europa desde o momento en que os franceses revolucionarios deciden expropiar os estamentos feudais, nobreza, monarquía, Igrexa católica, e pór os seus bens en libre circulación mercantil. Logo, cando Bonaparte estende polos campos de Europa este novo réxime, dotándoo de racionalidade administrativa, consolídase a fenda entre os intereses católicos e os intereses da burguesía que navega a favor do vento da Historia. Tanto é así, que os sistemas reaccio-

narios impostos en toda Europa a raíz da caída de Napoleón non darán conseguido a restauración plena dos poderes terreaís da Igrexa católica, que segue resentida. E os estralos revolucionarios subseguintes e o regreso de algo semellante á democracia dará lugar, en todas as partes, pero poñamos en España, á revolución desamortizadora de Mendizábal (1834-1837) e, logo do alzamento de 1854, loado por Marx e Engels e no que participara José María de Curros coa espingarda na man e chapeu de copa, coma no cadro de Delacroix, á desamortización protagonizada polo sabio e laico profesor Gaspar Madoz.

De xeito que Curros, que nace nunha Calanova comercial, nova e resultado da expropiación dos bens conventuais, tal como Xosé Benito Reza lles explicará dentro dun pouco, é produto dunha época que, entre outras cousas, executa a desposesión das terras e dos fondos e das rendas das comunidades eclesiásticas, que, exclaustradas, resentidas, conspiran aquí co refugallo da nobreza en forma de carlismo. Carlismo que, en Galicia, onde non pode asumir a defensa de liberdades forais inexistentes coma nas Provincias Vascongadas e Navarra, non é aceptado por ninguén fóra dos cabidos catedrais e de xentes insignificantes coma o meu desgraciado parente Valentín de Nóvoa, grande inimigo de Curros, a quen eu citaba ao primeiro de todo desta conferencia. Así nolo ensina X. R. Barreiro, que sabe do que fala.

Curros, como Murguía, como todos os que se movían no campo político literario protonacionalista, adoraba o *Risorgimento* italiano, a coloración tricolor da súa bandeira criptorrepública, a tonalidade vermella das camisas garibaldinas. Isto nótase ben en *ODS*. E non podemos esquecer que a unificación italiana escenificou o derradeiro capítulo do combate da civilidade contra os poderes económico-políticos do catolicismo. Curros, daquela na flor da vida, asiste entusiasmado á desaparición dos Estados Pontificios e á implantación do ensino público e do matrimonio civil na mesma Roma. Lería, abraiado, a encíclica *Quanta Cura*, da que é apéndice o *Syllabus* (1864), e asistiría ao combate ideolóxico, terríbel, entre Pío IX e o mundo. Logo, vería, non sen espe-

ranza, o ascenso de León XIII e asistiría aos intentos deste para acomodar razón e fe (*Aeternis Patris*, 1875) e liberalismo e catolicismo (*Libertas Praeantissima*, 1888). De contado, Curros perdería toda esperanza, se é que a tivo. Nesta última encíclica, León XIII está servindo nada menos que a xustificación doutrinal ao réxime canovista que o celanovés combate desde a democracia, así coma a outros semellantes na Europa.

E se a *Libertas Praeantissima* é publicada no mesmo ano que o *ODS*⁴, no noso poema satírico Curros enfróntase, sen acedume e con contundencia, co papa da doutrina social da Igrexa (a *Rerum Novarum* sería publicada no 91), que nunca, nunca, nunca asumiría a doutrina cristiá da pobreza: nunca se cumpren “os programas liberais”. Sobre todo os dun liberalismo beicido desde as alturas e posto ao servizo da recuperación do poder temporal da Igrexa católica.

Por aquelas datas, Victor Hugo, na súa casa da Praza dos Vosgos, tan semellante á natal de Curros na rúa do Príncipe ou “Calle Arriba”, escribía o seu poema “filosófico” *Le Pape*, publicado dez anos antes ca *ODS*, no cal o autor de 1793 e simpatizante da Comuna responde ao desafío que representa para os demócratas un León XIII aberto en aparencia ao mundo moderno. No poema de Hugo, o papa ten un soño no cal asume a liberdade e a xustiza no mundo, regresando á Igrexa primitiva. Logo, o papa acorda, volta ao mundo real e exclama: “Quel rêve afreux je viens de faire!”.

Pola súa parte, Curros, en *ODS*, procede consonte as súas propias estratexias enunciativas. Fai que o papa, como saben, convide a cear ao Curros narrador e a sombra retranqueira de Añón. Prométtelles a súa conversión á pobreza evanxélica, mais só de palabra e polos efectos das xerras de bo viño de Falerno que trasfega o romano en abundancia. A ironía tenue de Hugo casa coa exaltación do seu discurso elevado, mentres que en Curros triunfa

4. Tamén naquel ano 1888 naceu Otero Pedraio, e León XIII, a petición do Cardeal Payá, co carlista López Ferreiro de asesor, proclamou a bula pontificia que sanciona que os desposos atopados na catedral en 1879 son efectivamente os do Apóstolo Santiago o Maior. Curros non se fai eco en *ODS*.

a farsa, porque *ODS* ou é lida como farsa e coa guía de Bakhtin ben á man ou non se entende nada.

Aínda que outras persoas falarán aquí verbo da recepción e influencia de *ODS*, eu quixera reiterar o feito de que esta obra, aínda que espertou entusiasmo en moitos lectores, non tivo moita fortuna cos críticos e historiadores da literatura galega. Prescindindo das voces irritadas dos inimigos ideolóxicos de Curros, observemos que autores aparentemente neutrais consideraron *ODS* como obra cativa, ou mesmo desprezárona, fenómeno ao que non é alleo o feito de se tratar dun opúsculo, dunha peza de reducidas dimensións que se presenta a si mesma como parodia. Alén diso, é cousa sabida que, como dixemos, a sátira e o humor foron xerarquizados, tradicionalmente, nos máis baixos degraus da escada das Belas Letras. Finalmente, actuou negativamente na valoración de *ODS* o feito de se tratar dunha obra complexa, mesmo que aparente ser un texto directo, sinxelo e populista.

Ben ancorado no seu tempo histórico, a primeira sensación que nos transmite *ODS* é a dun certo cheiro a *carbonilla*, e xa vimos en Emilia que o século XIX era intensamente ferroviario. Algúns dos problemas políticos principais e algunhas das contradicións máis relevantes da Europa e da Galicia da época, incluído o problema da existencia dunha literatura nacional, aparecen aquí poetizados. Pero a farsada, o elemento grotesco, o riso rachado, a insistencia no corpo, o sentido carnavalesco, retrotráenos a un substrato festivo de raíz popular que evoca o que de medieval subsiste, para ben do mundo moderno e dos seus gozos, no espírito de Rabelais. Pero o máis sorprendente, ao meu xuízo, é que *ODS* tende unha ponte aos modos estilísticos do século XX. É un texto precursor.

Con certeza, cando en *ODS* se nos presenta na noite de Madrid a aparición da Santa Compañía non podemos deixar de evocar un tenebrismo lúgubre de natureza romántica, mais de contado nos arrepiá un calafriño que nos traslada a certa vivencia do onírico moito máis contemporánea e familiar dunha época literaria que, coma a nosa, se configurou no ronsel do surrealismo. Se, por outra

banda, a famosa e soada “carcaxada”, restaurada por Alonso Montero como “gargallada”, en que estrala a lúa en *ODS* é unha avanzada das animacións imaxinistas de inertes físicos tan característica así de *Romancero Gitano* como de Amado Carballo, as animacións caricaturescas (*ODS* está cheo de bechos: cans dogos, tigres, cuadrúmanos, non por casualidade o campo cultural proto-nacionalista incluía o sabio zoólogo evolucionista Víctor López Seoane, e Pardo Bazán, como non, era unha pía e fervente antidarwinista) son un procedemento que sitúa a retórica currosá aquí a só un palmo da estética esperpéntica do derradeiro Valle-Inclán.

A ironía, o sarcasmo, a invectiva, o insulto, o improprio, manéxanse con superior habelencia mentres o poema progresa a base de diálogo áxil, descrições fulgurantes, reflexións circunspectas, cando non son inagardadas ou sorprendentes, retruques variados e mordaces, lostregazos ao magnesio. Cunha pericia verificadora que nin os seus peores detractores negan a Curros, as tríades –nome celtista, murguiano tirado do campo cultural proto-nacionalista– tal e como no inicio se anuncia, verdadeiramente ladran, morden, rin (rin moito e este riso é marca da ausencia de resentimento neste contemporáneo de Nietzsche, felizmente), feren xusticeiras ou beixan coa sentimentalidade leal que é característica do noso poeta. Unha estrutura perfectamente medida e unha actualización lábil e animada fan da lectura deste canto contra os adversarios da liberdade, da patria, da harmonía no mundo, da igualdade e da vida, unha viaxe ao fondo de nosoutros e ao fondo dos outros que dificilmente poderemos esquecer.

“Tercetos de fuego” que dixera Otero, o fillo do médico Otero, nun texto rescatado para este congreso por X. M. Salgado. Beizón.